

PETRE ISPIRESCU

BASME

Fișă biobibliografică și
referințe critice de *Lucian Pricop*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**ISPIRESCU, PETRE****Basme / Petre Ispirescu; pref., fișă biobibliografică și referințe critice de Lucian Pricop.** – București : Cartex 2000, 2018

ISBN 978-973-104-747-8

I. Pricop, Lucian (ed. șt.)

821.135.1

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- e-mail: comanda.cartex@gmail.com
- O.P. 4, C.P. 184, București

CUPRINS

<i>Fișă biobibliografică</i>	7
<i>Referințe critice</i>	10
Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte.....	13
Prâslea cel voinic și merele de aur.....	25
Sarea în bucate.....	41
Ileana Simziana	50
Făt Frumos cel rătăcit.....	75
Greuceanu.....	91
Cele douăsprezece fete de împărat și palatul cel fermecat.....	104
Cei trei frați împărați	121
Fata săracului cea isteață	143
Fata moșului cea cuminte	153
Copilul cel isteț.....	159
Înșiră-te mărgăritari	165

și iubeau la fel cu oamenii de pe pământ, și tot aşa simți că faptele lor se desfășurau în fantezia povestitorului cu aceeași plasticitate ca acțiunea a doi luptători sau a două armate vrăjmașe. Astfel se explică pentru ce, indiferent de vîrstă și de cultură, cititorul se lasă dus de sirul povestirii și participă la evenimentele cu interesul cu care urmărește întâmplările vieții reale.

Acest rezultat, surprinde, la prima vedere, mai ales din cauza mijloacelor stilistice simple pe care le utilizează Ispirescu. Stilul său este familiar, adică vorbit, dar tocmai de aceea foarte potrivit pentru povestire, în special pentru povestire de basme. El scrie ca și cum ar sta de vorbă cu cititorii, ca și cum aceștia l-ar asculta istorisind, nu l-ar citi. Odată mai mult intuiția lui de povestitor autentic l-a făcut să înțeleagă caracterul producțiilor populare pe care le cultivă și să î se conformeze. Dar stilul lui Ispirescu seamănă cu cel popular și prin însușirile-i pur exterioare: este, în general sobru, lipsit de podoabele atât de curente și adesea atât de artificiale din operele literare culte; pentru aceasta pare aşa de natural și de adevărat la lucrurile povestite. Grija lui pentru stil n-a depășit limitele firești ale genului. A scris ca un țăran, care având oarecare cultură și știind că povestirile sale vor circula în forma fixată pentru vecie, a cărții, s-a simțit obligat numai să-și cizeleze felul de a vorbi, adică să înlăture expresiile prea populare, să introducă unele construcții mai complicate și să amplifice fraza, spre a o propria într-o măsură oarecare de modelul literar. și în această privință a dovedit Ispirescu înțelegere justă pentru natura intimă a povestirii, și nu numai a celei populare: pe povestitor îl interesează în primul rând evenimentele, înlanțuirea lor logică, și, pe cât posibil, dramatică, pentru a interesa și emoționa pe ascultător. Modul de exprimare cade pe un plan secundar și merită numai atâta atenție, cât este necesară ca să se realizeze scopurile stricte ale povestirii. De aceea literatura populară, cea plină de frumuseți stilistice în doine și chiar în balade, procedează aşa de cumpătat în utilizarea mijloacelor de expresie, când e vorba de basme, snoave și.

Iorgu Iordan
Iași, 17 noiembrie 1935

Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte

fost odată ca niciodată că de n-ar fi, nu s-ar mai povesti; de când făcea plopul pere și răchita micșunele; de când se băteau urșii în coade; de când se luau de gât lupii cu mieii de se sărutau, înfrățindu-se; de când se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci și nouă de oca de fier și se arunca în slava cerului de ne aducea povești.

*De când se iscălea musca pe părete,
Mai minciнос cine nu crede.*

A fost odată un împărat mare și o împărăteasă, amândoi tineri at, aproape, un unchiaș dibaci, a trimis să-l cheme; dar el răspunse trimișilor că: cine are trebuință, să vie la dânsul. S-au sculat deci împăratul și împărăteasa și, luând cu dânsii vro câțiva boieri mari, ostași și slujitori, s-au dus la unchiaș acasă. Unchiașul, cum i-a văzut de departe, a ieșit să-i întâmpine și totodată le-a zis:

– Bine ați venit sănătoși; dar ce îmbli, împărate, să află? Dorința ce ai o să-ți aducă întristare.

– Eu nu am venit să te întreb asta – zise împăratul – ci, dacă ai ceva leacuri care să ne facă să avem copii să-mi dai.

– Am, răspunse unchiașul; dar numai un copil o să faceti. El o să fie Făt-frumos și drăgăstos, și parte n-o să aveți de el.

Respect pentru oameni și cărti

Luând împăratul și împărăteasa leacurile, s-au întors la palat și peste câteva zile împărăteasa s-a simțit însărcinată. Toată împărăția și toată curtea și toți slujitorii s-au veselit de această întâmplare.

Mai-nainte însă de a veni ceasul nașterii, copilul se puse pe un plâns, de n-a putut nici un vraci să-l împace. Atunci împăratul a început să-i făgăduiască toate bunurile din lume, dar nici aşa n-a fost cu putință să-l facă să tacă.

– Taci, dragul tatei – zicea împăratul – că ți-oi da împărăția cutare sau cutare; taci, fiule, că ți-oi da de soție pe cutare sau cutare fată de împărat, și alte multe d-alde astea; în sfârșit, dacă văzu și văzu că nu tace, îi mai zise: taci, fătul meu, că ți-oi da *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*.

Atunci copilul tăcu și se născu; iar slujitorii deteră în timpane și în surle și în toată împărăția se ținu veselie mare o săptămână întreagă.

De ce creștea copilul, d-aceea se făcea mai isteț și mai îndrăzneț. Îl deteră pe la școli și filosofi, și toate învățăturile pe care alți copii le învățau într-un an, el le învăța într-o lună, astfel încât împăratul murea și învia de bucurie. Toată împărăția se fălea că o să aibă un împărat înțelept și învățat ca Solomon împărat.

De la o vreme înceoace însă, nu știu ce avea, că era tot galeș, trist și dus pe gânduri. Iar într-o zi, tocmai când copilul împlinea cincisprezece ani și împăratul se afla la masă cu toți boierii și slujbașii împărăției și se chefuiau, se sculă Făt-frumos și zise:

– Tată, a venit vremea să-mi dai ceea ce mi-ai făgăduit la naștere. Auzind aceasta, împăratul s-a întristat foarte și i-a zis:

– Dar bine, fiule, de unde pot eu să-ți dau un astfel de lucru nemaiauzit? Si dacă ți-am făgăduit atunci, a fost numai ca să te împac.

– Dacă tu, tată, nu poți să-mi dai, apoi sunt nevoit să cutreier toată lumea până voi găsi făgăduința pentru care m-am născut.

Atunci toți boierii și împăratul deteră în genunchi, cu rugăciune să nu părăsească împărăția, fiindcă, ziceau boierii:

– Tatăl tău de acum înapoi e bătrân, și o să te rădicăm pe tine în scaun, și avem să-ți aducem cea mai frumoasă împărăteasă de sub soare de soție.

Dar n-a fost putință să-l întoarcă din hotărârea sa, rămânând statornic ca o piatră în vorbele lui; iar tată-său, dacă văzu și văzu, îi dete voie și puse la cale să-i gătească de drum merinde și tot ce-i trebuia.

Apoi, Fătfrumos se duse în grajdurile împărătești unde erau cei mai frumoși armăsari din toată împărăția, ca să-și aleagă unul; dar, cum punea mâna și apuca pe câte unul de coadă, îi trântea, și astfel caii căzură. În sfârșit, tocmai când era să iasă, își mai aruncă ochii o dată prin grajd și, zărinđ într-un colț un cal răpciuțos și bubos și slab, se duse și la dânsul; iar când puse mâna pe coada lui, el își întoarse capul și zise:

– Ce poruncești, stăpâne? Mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a ajutat ca să mai puie mâna pe mine un voinic.

Și înțepenindu-și picioarele, rămase drept ca lumâna-re. Atunci Făt-frumos îi spuse ce avea de gând să facă și calul îi zise:

– Ca să ajungi la dorința ta, trebuie să ceri de la tată-tău paloșul, sulița, arcul, tolba cu săgețile și hainele ce le purta

el când era flăcău; iar pe mine să mă îngrijești cu însuși mâna ta săse săptămâni și orzul să mi-l dai fier în lapte.

Cerând împăratului lucrurile ce-l povătuise calul, el a chemat pre vătaful curții și i-a dat poruncă să-i deschiză toate tronurile cu haine spre a-și alege fiul său pe acelea care îi va plăcea. Făt-frumos, după ce răscoli trei zile și trei nopți, găsi în sfârșit, în fundul unui tron vechi, armele și hainele tătâne-său de când era flăcău, dar foarte ruginite. Se apucă însuși cu mâna lui să le curețe de rugină și, după săse săptămâni, izbuti a face să lucească armele ca oglinda. Totodată îngriji și de cal, precum îi zisese el. Destulă muncă avu; dar fie, că izbuti.

Când auzi calul de la Făt-frumos că hainele și armele sunt bine curățate și pregătite, odată se scutură și el, și toate bubele și răpciuiga căzură de pe dânsul și rămase întocmai cum îl fătase m-sa, un cal gras, trupesc și cu patru aripi; văzându-l Făt-frumos astfel, îi zise:

- De azi în trei zile plecăm.
- Să trăiești, stăpâne; sunt gata chiar azi, de poruncești, îi răspunse calul.

A treia zi de dimineață, toată curtea și toată împărația era plină de jale. Făt-frumos, îmbrăcat ca un viteaz, cu paloșul în mâna, călare pe calul ce-și alese, își luă ziua bună de la împăratul, de la împărăteasa, de la toți boierii cei mari și cei mici, de la ostași și de la toți slujitorii curții, carii, cu lacramile în ochi, îl rugau să se lase de a face călătoria aceasta, ca nu care cumva să meargă la pieirea capului său; dar el, dând pinteni calului, ieși pe poartă ca vântul, și după dânsul carăle cu merinde, cu bani și vreo două sute de ostași, pe care-i orânduise împăratul ca să-l însoțească.

După ce trecu afară de împărația tatălui său și ajunse în pustietate, Făt-frumos își împărți toată avuția pe la ostași

și, luându-și ziua bună, îi trimise înapoi, oprindu-și pentru dânsul merinde numai cât a putut duce calul. Si apucând, calea către răsărit, s-a dus, s-a dus, s-a dus, trei zile și trei nopți, până ce ajunse la o câmpie întinsă, unde era o multime de oase de oameni.

Stând să se odihnească, îi zise calul:

– Să știi, stăpâne, că aici suntem pe moșia unei gheonoaie, care e atât de rea, încât nimeni nu calcă pe moșia ei, fără să fie omorât. A fost și ea femeie ca toate femeile, dar blestemul părintilor pe care nu-i asculta, ci îi tot necăjea, a făcut-o să fie gheonoaie; în clipa aceasta este cu copiii ei, dar mâine, în pădurea ce o vezi, o s-o întâlnim venind să te prăpădească; e grozavă de mare: dară să nu te sperii, ci să fii gata cu arcul ca să o săgezezi, iar paloșul și sulița să le îți la îndemână, ca să te slujești cu dâNSELE când va fi de trebuință.

Se deteră spre odihnă; dar pândeau când unul, când altul.

A doua zi, când se revârsau zorile, ei se pregăteau să treacă pădurea. Făt-frumos înșela și înfrâna calul, și chingă o strânsă mai mult decât altă dată, și porni; când, auzi o ciocănitură groaznică. Atunci calul îi zise:

– Ține-te stăpâne, gata, că iată se apropie Gheonoaia.

Și când venea ea, nene, dobora copacii: aşa de iute mergea; iar calul se urcă iute ca vântul până cam deasupra ei și Făt-frumos îi luă un picior cu săgeata și, când era gata a o lovi cu a doua săgeată, strigă ea:

– Stăi, Făt-frumos, că nu-ți fac nimic!

Și văzând că nu o crede, îi dete înscris cu săngele său.

– Să-ți trăiască calul, Făt-frumos – îi mai zise ea – ca un năzdrăvan ce este, căci de nu era el, te mâncam fript; acum însă m-ai mâncat tu pe mine; să știi că până azi nici un muritor n-a cutezat să calce hotarele mele până aicea;

câțiva nebuni carii s-au încumes a o face d-abia au ajuns până în câmpia unde ai văzut oasele cele multe.

Se duseră acasă la dânsa, unde Gheonoaia ospătă pe Făt-frumos și-l omeni ca p-un călător. Dar pe când se aflau la masa și se chefuiau, iară Gheonoaia gema de durere, deodată el îi scoase piciorul pe care îl păstra în traistă, i-l puse la loc și îndată se vindecă. Gheonoaia, de bucurie, ținu masă trei zile d-a rândul și rugă pe Făt-frumos să-și aleagă de soție pe una din cele trei fete ce avea, frumoase ca niște zâne; el însă nu voi, ci îi spuse curat ce căuta; atunci ea îi zise:

– Cu calul care îl ai și cu vitejia ta, crez că ai să izbutești.

După trei zile, se pregătiră de drum și porni. Merse Făt-frumos, merse și iar merse, cale lungă și mai lungă; dară când fu de trecut peste hotarele Gheonoaiei, dete de o câmpie frumoasă, pe de o parte cu iarba înflorită, iară pe de altă parte părălită. Atunci el întrebă pe cal:

– De ce este iarba părălită?

Și calul răspunse:

– Aici suntem pe moșia unei scorpiei, soră cu Gheonoaia; de rele ce sunt, nu pot să trăiască la un loc; blestemul părintilor le-a ajuns, și d-aia s-au făcut lighioi, aşa precum le vezi; vrăjmășia lor e groaznică, nevoie de cap, vor să-și răpească una de la alta pământ; când Scorpia este necăjită rău, varsă foc și smoală; se vede că a avut vro ceartă cu soră-sa și, viind s-o gonească de pe tărâmul ei, a părălit iarba pe unde a trecut; ea este mai rea decât soră-sa și are trei capete. Să ne odihnim puțin, stăpâne, și mâine dis-de-dimineață să fim gata. A doua zi se pregătiră, ca și când ajunse la Gheonoaie, și porniră. Când, auziră un urlet și o vâjâietură, cum nu mai auziseră ei până atunci!

– Fii gata, stăpâne, că iată se apropie zgripturoaica de Scorpie. Scorpia, cu o falcă în cer și cu alta în pământ și vârsând flăcări, se apropiă ca vântul de iute; iară calul se urcă repede ca săgeata până cam deasupra și se lăsă asupra ei cam de deoparte. Făt-frumos o săgeată și îi zbură un cap; când era să-i mai ia un cap, Scorpia se rugă cu lacrămi că să o ierte, că nu-i face nimic și, ca să-l încredințeze, îi dete înscriș cu sângele ei. Scorpia ospătă pe Făt-frumos și mai și decât Gheonoaia; iară el îi dete și dâNSEI înapoi capul ce i-l luase cu săgeata, carele se lipi îndată cum îl puse la loc, și după trei zile plecară mai departe.

Trecând și peste hotarele Scorpiei, se duseră și iară se mai duseră, până ce ajunseră la un câmp numai de flori și unde era numai primăvară; fiecare floare era cu deosebire de mândră și cu un miros dulce, de te îmbăta; trăgea un vântisor care abia adia. Aicea stătură ei să se odihnească, iară calul îi zise:

– Trecurăm cum trecurăm până aci, stăpâne; mai avem un hop: avem să dăm peste o primejdie mare; și, dacă ne-o ajuta Dumnezeu să scăpăm și de dânsa, apoi suntem voinici. Mai-nainte de aci este palatul unde locuiește *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Această casă este încuiată cu o pădure deasă și înaltă, unde stau toate fiarele cele mai sălbatrice din lume; ziua și noaptea păzesc cu ne-adormire și sunt multe foarte; cu dâNSELE nu este chip de a te bate, și ca să trecem prin pădure e peste poate; noi însă să ne silim, dac-om putea, să sărim pe deasupra.

După ce se odihniră vreo două zile, se pregătiră iarăși; atunci calul, ținându-și răsuflarea, zise:

– Stăpâne, strânge chingă cât poți de mult, și, încălcând, să te ții bine și în scări, și de coama mea; picioarele să le ții lipite pe lângă suptioara mea, ca să nu mă poticnești în zborul meu.

Stăpâne – mai zise calul – acum e timpul când se dă de mâncare fiarelor pădurei și sunt adunate toate în curte; să trecem.

– Să trezem – răspunse Făt-frumos – și Dumnezeu să se îndure de noi.

Se urcări mai sus și văzură palatul strălucind astfel, de la soare te puteai uita, dar la dânsul ba. Trecuță pe deasupra pădurii și, tocmai când erau să se lase în jos la scara palatului, d-abia, d-abia atinse cu piciorul vârful unui copac și deodată toată pădurea se puse în mișcare; urlau dobitoacele, de că se făcea părul măciucă pe cap. Se grăbiră de se lăsață în jos; și de nu era doamna palatului afară, dând de mâncare puilor ei (căci aşa numea ea lighionile din pădure), îi prăpădea negreșit.

Mai mult de bucurie că au venit, îi scăpă ea; căci nu mai văzuse până atunci suflet de om pe la dânsa. Opri pe dobitoace, le îmblânzi și le trimise la locul lor. Stăpâna era o zână naltă, suptirică și drăgălașă și frumoasă, nevoie mare! Cum o văzu Făt-frumos, rămase încremenit. Dară ea, uitându-se cu milă la dânsul, îi zise:

– Bine ai venit, Făt-frumos! Ce cauți pe aici?

– Căutăm, zise el, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte.*

– Dacă căutați ceea ce ziseși, aci este.

Atunci descălică și intră în palat. Acolo găsi încă două femei, una cu alta de tinere; erau surorile cele mai mari.

El începu să mulțmească zânei pentru că l-a scăpat de primejdile; iară ele, de bucurie, gătiră o cină plăcută și numai în vase de aur. Calului îi dete drumul să pască pe unde va voi dânsul; pe urmă îi făcuse cunoșcuți tuturor lighioanelor, de puteau umbla în tihna prin pădure.

Femeile îl rugă să locuiască de aci înainte cu dânsale, căci ziceau că li se urâse, șezând tot singurele; iară el nu aștepta să-i mai zică o dată, primi cu toată mulțumirea, ca unul ce aceea și căuta.

Încet, încet, se deprinseră unii cu alții, își spuse istoria și ce păti până să ajungă la dânsale, și nu după multă vreme se și însoții cu fata cea mai mică. La însoțirea lor, stăpânele casei îi deteră voie să meargă prin toate locurile de prim-prejur, pe unde va voi; numai pe o vale, pe care i-o și arătară, îi ziseră să nu meargă, căci nu va fi bine de el; și-i și spusera că acea vale se numea *Valea Plângerii*.

Petrecu acolo vreme uitată, fără a prinde de veste, fiindcă rămăsese tot așa de Tânăr, ca și când venise. Trecea prin pădure, fără să-l doară măcar capul. Se desfăta în palaturile cele aurite, trăia în pace și în liniște cu soția și cumnatele sale, se bucura de frumusețea florilor și de dulceața și curătenia aerului, ca un fericit. Ieșea adesea la vânătoare; dar, într-o zi se luă după un iepure, dete o săgeată, dete două și nu-l nimeri; supărat alergă după el și dete și cu a treia săgeată, cu care îl și nimeri; dar nefericitul, în învălmășeală, nu băgase de seamă că, alergând după iepure, trecuse în Valea Plângerii.

Luând iepurile, se întorcea acasă; când, ce să vezi d-ta? deodată îl apucă un dor de tată-său și de mumă-sa. Nu cetează să spuie femeilor măiestre; dară ele îl cunoscură după întristarea și neodihnă ce vedea într-însul.

– Ai trecut, nefericitule, în Valea Plângerii! îi ziseră ele, cu totul speriate.

– Am trecut, dragele mele, fără ca să fi voit să fac astă neghiobie; și acum mă topesc d-a-n picioarele de dorul părinților mei, însă și de voi nu mă îndur ca să vă părăsesc. Sunt de mai multe zile cu voi și n-am să mă plâng de nici

o măhnire. Mă voi duce dară să-mi mai văz o dată părinții și apoi m-oi întoarce, ca să nu mă mai duc niciodată.

– Nu ne părăsi, iubitule; părinții tăi nu mai trăiesc de sute de ani, și chiar tu, ducându-te, ne temem că nu te vei mai întoarce; rămâi cu noi; căci ne zice gândul că vei pieri.

Toate rugăciunile celor trei femei, precum și ale calului, n-au fost în stare să-i potolească dorul părinților, care-l usca pe d-a-ntregul. În cele mai de pe urmă, calul îi zise:

– Dacă nu vrei să mă ascultă, stăpâne, orice ţi se va întâmpla, să știi că numai tu ești de vină. Am să-ți spui o vorbă, și dacă vei primi tocmeala mea, te duc înapoi.

– Primesc – zise el, cu toată mulțumirea – spune-o!

– Cum vom ajunge la palatul tatălui tău, să te las jos și eu să mă întorc, de vei voi să rămâi măcar un ceas.

– Așa să fie, zise el.

Se pregătiră de plecare, se îmbrățișară cu femeile și, după ce-și luară ziua bună unul de la altul, porni, lăsându-le suspinând și cu lăcrămile în ochi. Ajunseră în locurile unde era moșia Scorpiei; acolo găsiră orașe; pădurile se schimbaseră în câmpii; întrebă pre unii și pre alții despre Scorpie și locuința ei; dar îi răspunseră că bunii lor auziseră de la străbunii lor povestindu-se de asemenea fleacuri.

– Cum se poate una ca asta? le zicea Făt-frumos, mai alătăieri am trecut pe aici; și spunea tot ce știa.

Locuitorii râdeau de dânsul, ca de unul ce aiurează sau visează deștept, iară el, supărat, plecă înainte, fără a băga de seamă că barba și părul îi albise.

Ajungând la moșia Gheonoaiei, făcu întrebări ca și la moșia Scorpiei, și primi asemenea răspunsuri. Nu se putea domiri el: cum de în câteva zile s-au schimbat astfel locurile? Si iarăși supărat, plecă cu barba albă până la brâu, simțind că îi cam tremurau picioarele, și ajunse la împărăția tătâne-său. Aici alți oameni, alte orașe, și cele vechi

erau schimbată de nu le mai cunoștea. În cele mai de pe urmă, ajunse la palaturile în cari se născuse. Cum se dete jos, calul îi sărută mâna și zise:

– Rămâi sănătos, stăpâne, că eu mă întorc de unde am plecat. Dacă poftești să mergi și d-ta, încalecă îndată și aidem!

– Du-te sănătos, că și eu nădăjduiesc să mă întorc cu rând.

Calul plecă ca săgeata de iute.

Văzând palaturile dărâmate și cu buruieni crescute pe dânsеле, ofta și, cu lacrămi în ochi, căta să-și aducă aminte cât era odată de luminate aste palaturi și cum și-a petrecut copilăria în ele; ocoli de vreo două-trei ori, cercetând fiecare cămară, fiecare colțuleț ce-i aducea aminte de cele trecute; grajdul în care găsise calul; se pogorî apoi în pivniță, gârliciul căreia se astupase de dărâmăturile căzute.

Căutând într-o parte și în alta, cu barba albă până la genunchi, ridicându-și pleoapele ochilor cu mâinile și abia umblând, nu găsi decât un tron odorogit; îl deschise, dară în el nimic nu găsi; ridică capacul chichiței, și un glas slăbănogit îi zise:

– Bine ai venit, că de mai întârziai, și eu mă prăpădeam.

O palmă îi trase Moartea lui, care se uscase de se făcuse cărlig în chichiță, și căzu mort, și îndată se și făcu ţărână.

Iar eu încălecai p-o șea și vă spusei dumneavastră aşa.

Povestit de tata, șezaritor în București, mahal. Udricanî, între 1838 – 1844. Publicat pentru prima oară în „Țăraniul român“, no. 11 din 1862.